

Žene u jeziku ne treba podrazumijevati

Drugo predavanje 4. ciklusa predavanja i razgovora *Neko je rekao feminizam?* održano je u ponedjeljak, 4. aprila 2016, u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti u Sarajevu, na temu *Jezik – instrument nevidljivosti i diskriminacije žena.*

Drugo predavanje 4. ciklusa *Neko je rekao feminizam?* pozabavilo se iznimno važnom temom rodno osjetljivog jezika, o čemu su govorile Ismeta Dervoz, zastupnica Parlamentarne skupštine BiH u mandatu od 2010. do 2014. godine, te Sandra Zlotrg, profesorica BHS jezika iz Udruženja Lingvisti. Predavačice su u toku svojih izlaganja govorile o tome kako jezik može biti način da se žene dovoljno ili još više osnaže u društvu.

“Feministička borba se odvija na različitim frontovima. Jedan od tih frontova je jezik. Bitno je baviti se jezikom zato što se time bavimo i samima sobom i društvom.” Ovim riječima je svoje izlaganje započela Sandra Zlotrg, koja je potom zamolila sve prisutne da podijele šta su po zanimanju. Neke su osobe za svoje zanimanje upotrijebile imenicu u skladu sa svojim spolom/rodom, dok neke nisu. Sandra je potom objasnila da u ovom slučaju ne postoji pravilno ili nepravilno – ljudi će za svoje zanimanje koristiti, npr. riječ *politolog* ili *politologinja* ovisno od svog izbora. “U pravopisu nećete naći odgovor na pitanje šta je pravilno. Gramatike govore o gramatičkom rodu, a rječnici se prave tako da prate jezičku praksu. Nigdje se ne govori o rodno osjetljivom jeziku.”

Sandra je iskoristila priliku da ponovi definiciju jezika – da je to sistem znakova koji služi za sporazumijevanje. Ta definicija podrazumijeva da jezik ima strukturu, gramatiku i društvenu funkciju da se njime sporazumijevamo. “Lingvisti strukturalističke orijentacije fokusirali su se na jezik kao sistem znakova sa pravilima koja su dosljedna i koja se trebaju poštovati. Pri tome, isti ti strukturalisti zanemaruju komunikacijski aspekt. Lingvisti te orijentacije, recimo Ivan Klein, Stjepan Babić, Midhat Riđanović, će svaku priču o rodno osjetljivom jeziku početi sa gramatikom, pa će nam objašnjavati da gramatički rod ne odgovara prirodnom rodu, i da imamo imenice koje su u ženskom rodu, a odnose se na muškarce, i obratno, da imamo imenice u muškom rodu koje se odnose na žene, kao i da ima imenica koje se odnose i na muškarce i na žene. Tom pričom nećemo doći nigdje. Problem nije u strukturi, niti u gramatici”, kaže Sandra i pojašnjava da je zato potrebno fokusirati se na komunikacijski, odnosno društveni aspekt, i na upotrebu jezika. “Kada slušate ili čitate lingvističke rasprave, stičete utisak da je jezik šovinističan, odnosno muškocentričan ili seksističan. Nije i ne može biti. Seksistička može biti samo upotreba jezika.”

Kad student zatrudni

Sandra kaže da puno govori to što lingvisti insistiraju da se riječ *politolog* odnosi i na žene. “Jedan lingvista će vam čak reći da žene trebaju biti sretno, jer *politolog* može značiti ženu, a *politologinja* već znači ženu – u čemu je problem? Onda se isti lingvisti pozivaju na jezičku praksu, pa kažu, recimo, da riječ *građani* podrazumijeva i *građanke*. Ili je upotreba jezika takva da se riječ *direktor* u ugovoru može primijeniti i na direktoricu. To je taj problem – oni ne razgraničavaju jezik kao strukturu i upotrebu jezika.” Odličan primjer koji razotkriva ovu logiku dolazi iz knjige Zrinke Glovacki Bernardi *Kad student zatrudni*, a dolazi iz Pravilnika o studiranju i glasi: “Student ima pravo na mirovanje studija za vrijeme služenja vojnog roka, za vrijeme trudnoće, do godine starosti djeteta, za vrijeme dulje bolesti, te u drugim opravdanim slučajevima prekida studija.” Rekonstruisanjem citata dolazi se do toga da *student* može biti muškarac ako se misli na služenje vojnog roka, žena ako se misli na trudnoću, te oboje u

drugim opravdanim slučajevima i za vrijeme duže bolesti. No, šta je sa dijelom citata koji govori o “do godine starosti djeteta”? “Ne znamo. Nije nam poznato da li se podrazumijeva da otac isto tako može uzeti godinu dana. Upravo ta dvosmislenost, nedorečenost, nejasnost, je razlog zašto je rodno osjetljiv jezik bitan i zašto je bitno žene ne podrazumijevati”, kaže Sandra.

U lingvističkim raspravama iz 50-tih dileme su se svodile na to da li reći *gospođa profesora* ili *gospođa profesor*, *drugarica direktorica* ili *drugarica direktor*. “Teza koja je na taj način učvršćena, a koja je ostala prisutna do danas, je da titule trebaju biti u muškom rodu, te da se onda odnose i na muškarce i na žene.” Sandra navodi da je nedavno pisala o rodno osjetljivom jeziku za Školegijum, te tim povodom razgovarala sa djevojčicama koje pohađaju sedmi razred osnovne škole, koje su joj također rekly da titule izgovaraju u muškom rodu. “To je bio odličan primjer, jer njih niko tome nije naučio. Mi govoriti o sebi u muškom rodu nismo naučile. To je kulturni obrazac, to je nešto što se usvaja, i to je potrebno razobličiti, razgraditi i dekonstruirati kako bi se promijenilo.” Sandra navodi da je sebe navikla da uzrečicu “Znaš ono kad si gladan/žedan?” izgovara u ženskom rodu – “Znaš ono kad si gladna/žedna?” “Jezik je navika. Jako je teško promijeniti navike, ali ne znači da nije potrebno i da nije moguće.”

Vraćajući se na feminističku lingvistiku, kako bi podsjetili/e šta su feministkinje uradile da se ovi modeli promijene, Sandra se referirala na Svenku Savić, koja je sa saradnicama istraživala kada se koristi ženski rod, a kada muški rod za žene. Došle su do zaključka da “obrazovanjem i seljaci u selu imaju tendenciju doslednije upotrebe formi ženskoga roda i za starija zanimanja, kao što su *učiteljica* i *doktorica*, i za nova zanimanja, kao što su *dilerka* i *švercerka*, nego što je to slučaj u gradskoj populaciji obrazovanih intelektualaca. Čini se da se dominacija forme muškog roda za zanimanja žena osvaja ulaskom u institucionalni život pojedinca”. Što zapravo pojednostavljeno znači da što je veća društvena moć, više je oblika muškog roda, pojasnila je Sandra. “To se može, npr.

primijetiti kada čitate novine – u sekciji sporta, o ženama se uvijek piše u ženskom rodu, one su *sportistkinje, teniserke, odbojkašice*... Kada pređemo u sferu politike, žene su odjednom *političari, zastupnici, direktori*... U crnim hronikama se o ženama također piše u ženskom rodu, ali se ženski rod koristi da se žena dodatno unizi. Lingvisti priznaju da je muški rod neobilježen, a ženski obilježen, ali kada se žene žele poniziti, ženski rod se koristi bez ikakvog izuzetka. Nikada se muški rod neće koristiti da se žena unizi i trebamo se zapitati zašto je to tako.”

Zašto je *boginja* normalno, a *psihologinja* nenormalno?

Mnogim ženama nije sporno da ispred njihovog imena stoji titula u muškom rodu, te smatraju da je njihovo ime dovoljno da potvrdi da je u pitanju ženska osoba. Sandra nema kontraargument na to, ako je to nečija želja. “Kada se promijeni društvena klima, kada se stvori društveno okruženje u kojem će biti normalno da žene obavljaju sve funkcije, da se nalaze na svim mjestima odlučivanja, nadam se da će ženama biti normalno i logično da ih se oslovljava u ženskom rodu, kao što im je sada ‘prirodno’ da ih se oslovljava u muškom. To što je nama ‘prirodno’ je samo navika. U jeziku nema ništa prirodno. Ima naučeno i ima usvojeno.”

Sandra je postavila i nekoliko pitanja. “Zašto je *boginja* normalno, a *psihologinja* nenormalno? Zašto je *sekretarka* neprirodna, a *travarka* prirodna? Zašto *babica* nije smiješna, a *pedagogica* jeste? Zašto je *borkinja* i *računovotkinja* nezgrapno, a *nerotkinja* i *prvorotkinja* nije?” Potom je objasnila da sufiksi ne nose konotativno značenje riječi. “Sufiksi *-ica, -kinja, -ka* označavaju ženski rod, a ne umanjenicu. To su homonimi. Sufiks *-ica* u nekim slučajevima znači umanjenicu, a u drugim slučajevima znači ženski rod.”

Sandra ističe da je važno baviti se jezikom jer se u jeziku oslikavaju društveni odnosi. “U federalnoj klasifikaciji zanimanja iz 2010. godine sve je nabrojano u muškom rodu: *profesor, doktor*, itd. U ženskom rodu su *babica, čistačica, gatara, hostesa, kućna pomoćnica, medicinska i stomatološka sestra, peglačica, peračica, seljanka, sobarica, stjuardesa*. Šta nam to govori? Što je veća društvena moć, manja je vidljivost žena. U klasifikaciji zanimanja RS-a postoje *direktorke, službenice, oficirke*, ali žena nema među *inženjerima, urbanistima* i *stručnjacima*. Zaista ne znam kakva je logika stajala iza pravljenja ove klasifikacije i zašto su stali na pola puta, ali tako je – na pola smo puta.” Sandra je navela još jedan primjer – na stranici Ministarstva obrazovanja Kantona Sarajevo objavljen je spisak akademskih zvanja, u kojem su navedeni *bakalaureat, magistar, doktor nauka* – bez ženskih inačica.

Sandra će uskoro magistrirati na temu žargon i rod. “Žargon je sjajna tema, zato što u žargonu nemamo strah od toga kako se nešto kaže. Odmah izbrbljamo *majstorica*, kad je žena nešto majstorski uradila, kažemo *zmajica* a ne *zmaj*, kažemo *štreberka*, umjesto *štreber*. Nemamo potrebu za autoritetom koji će nam reći kako se nešto kaže, nego po vlastitom jezičkom osjećaju tvorimo riječi. Zato je žargon sjajan primjer, jer pokazuje kako je uredu imati pravopis, gramatiku i rječnik za neku referentnu tačku, ali je naš jezički osjećaj taj koji treba prevladati i uvijek trebamo uzeti u obzir koja ideologija stoji iza bilo kojeg jezičkog izbora”, kaže Sandra.

Rodno osjetljiva upotreba jezika je takva upotreba kojom se ne diskriminiraju, ne sakrivaju i stereotipno ne prikazuju žene. “Postoji korektna terminologija, postoji rječnik sa svim izrazima u muškom i ženskom rodu, postoje preporuke, no kako ćete vi koristiti jezik, kako ćete sebe oslovljavati, i druge žene, zavisi od vas i vašeg izbora. Koristiti rodno osjetljiv jezik znači vjerovati da se jezikom djeluje i mijenja svijest o mogućnostima i postignućima žena, i da je to dio napora u postizanju veće vidljivosti žena i općenito rodne ravnopravnosti u društvu”, kazala je Sandra na kraju svog izlaganja.

Bijela pločica na kojoj piše ‘poslanik’

Ismeta Dervoz, zastupnica Parlamentarne skupštine BiH u mandatu od 2010. do 2014. godine, govorila je na predavanju o inicijativi koju je 2012. pokrenula unutar Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova o uvođenju rodno osjetljive upotrebe jezika u rad Parlamentarne skupštine BiH. “Kada sam napravila svoje prve korake u javni prostor, bila sam mlada pjevačica. Nakon toga sam bila popularna pjevačica, a onda i poznata estradna umjetnica, i nije bilo nikakvih problema. Kad sam počela raditi na Radio-televiziji BiH, odjednom sam bila urednik, pa sam bila izvršni producent, a onda i šef programa.” Radi ovoga je Ismeta odlučila promijeniti način pisanja špica televizijskih

programa, pa se na vrhu špica konačno pojavilo *urednica, izvršna producentica, rediteljica*, što je naišlo na pozitivnu reakciju kolega i kolegica.

Ona je medije napustila 2010. godine, kada je izabrana u Parlamentarnu skupštinu BiH na četiri godine. “Moj prvi susret sa bijelom salom koju ste svi sigurno vidjeli na TV-u, bio je susret sa pločicom koja je stajala ispred mjesta na kojem sam ja sjedila. Tamo je pisalo ‘Ismeta Dervoz, poslanik’. Ja sam pretpostavljala da se radi o nekoj greški u toku pripreme materijala, pa sam se obratila koleginicama, a one su mi rekle da kod njih isto tako piše ‘poslanik’ ili ‘zastupnik’. Neko je za nas odlučio sve – jesmo li poslanik, zastupnik, jesmo li muško ili žensko.” Kako je bila članica Komisije za ravnopravnost spolova PSBiH i članica Komisije za ravnopravnost i nediskriminaciju u Vijeću Evrope, u Parlamentarnoj skupštini je pokrenula inicijativu da se ukine diskriminacija u jeziku koja je u upotrebi u PSBiH u odnosu na pripadnice ženskog roda – u dokumentima, internoj i eksternoj komunikaciji i načinu oslovljavanja.

Inicijativa je predložena Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, koja je kao nadležnu proglasila Komisiju za ravnopravnost spolova. Potom je formirana radna grupa koju su, pored Sandre Zlotrg koja je trebala dati preporuke kako se jezik može preinačiti da bude rodno osjetljiv, činili/e zastupnici/e, članovi/ce Komisije za ravnopravnost spolova, direktorica Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Samra Filipović Hadžiabdić, te Lejla Tafro Sefić iz Informacijsko-dokumentacijskog sektora PSBiH. Na projektu su surađivali i prof. dr. Senahid Halilović i prof. dr. Josip Baotić za bosanski i hrvatski jezik, doc. dr. Biljana Panić Babić za srpski jezik, dok su izradu sociološkog osvrta uradili prof. dr. Enver Kazaz i doc. dr. Nenad Veličković, koji je u svojoj recenziji napisao: “Navika da muškim rodnom označavamo i žene loša je navika. Ona je sticana vijekovima u društvu muške vidljivosti i ženske nevidljivosti. Imala je alibi u javnom prostoru u kojem su

muškarci govorili, radili i odlučivali. I danas se čini opravdanom, ali njeni advokati nemaju druge argumente osim inercije.”

Jezičko, ali i političko pitanje

“Naš zadatak je bio definirati pravnu prirodu koju će budući dokumenti imati, dakle pravilnici, priručnici, uputstva, instrukcije, vodiči... Također smo željeli izraditi instrukciju za korištenje rodno osjetljivog jezika u izradi pravih propisa koje usvajaju PSBiH i Sekretarijat PS, te izraditi opće upute za korištenje rodno osjetljivog jezika u svim aktima koje donose Kolegij i Sekretarijat. Izradili smo i upute za korištenje rodno osjetljivog jezika u priopćenjima i informacijama. Web stranica je bila potpuno rodno neosjetljiva, što više nije. Također smo stavili akcenat na signaturu zaposlenih osoba i članova/ica PS”, objasnila je Ismeta Dervoz. Ona je dodala da je pri iznošenju inicijative bilo kolega, pa čak i kolegica, koji/e su smatrali/e da je inicijativa nepotrebna. “U inicijativi sam napisala da je izbjegavanje upotrebe rodno osjetljivog jezika jedna od prepreka s kojima se žene suočavaju u nastojanju da osnaže svoje uloge i pozicije u javnom prostoru.” Oba doma PSBiH su jednoglasno podržala inicijativu. Krajnji rezultat inicijative bio je priručnik [Upotreba rodno osjetljivog jezika u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine](#), koji je sada u upotrebi i u zemljama regiona, jer sadrži smjernice i za hrvatski i za srpski jezik. On sadrži primjere, amandmane na poslovnike i pravilnike, a tu je i tabela zvanja i zanimanja.

Pri istraživanju kako je pitanje rodno osjetljivog jezika regulirano u drugim zemljama, Ismeta Dervoz je naišla na preporuku komiteta ministara Vijeća Evrope o eliminaciji seksizma iz jezika, koja kaže da se “preporučuje da vlade zemalja članica promoviraju upotrebu jezika koji će odražavati princip ravnopravnosti žena i muškaraca; da se preduzmu sve mjere koje se smatraju podesnim kako bi se ohrabrila upotreba, koliko god je moguće, neseksističkog jezika; da se uzmu u obzir prisustvo, status i uloge žena u društvu, kao što trenutno čini lingvistička praksa kada su u pitanju muškarci; da se uskladi terminologija u zakonodavstvu, javnoj administraciji i obrazovanju s principima ravnopravnosti spolova; te ohrabri upotreba neseksističkog jezika u medijima”. Mediji su, po mišljenju Ismete Dervoz, prva spona sa najširoom društvenom zajednicom, jer su prisutni u domovima svih građana i građanki, te se mogu iskoristiti kako bi se naučio rodno osjetljivi jezik. “Svi/e mi trebamo naučiti da se vidljivost žena, između ostalog, postiže i upotrebom rodno osjetljivog jezika. Koristiti muški rod za zanimanja, zvanja ili titule kada se govori o ženama smatra se diskriminacijom putem jezika. Rodno osjetljivi jezik jeste i jezičko i političko pitanje.”

April 8, 2016

Piše: Masha Durkalić